

סימן א'

שיטת רבה בענין המביא גט ממדינת הים (ב)**א. הקדמת סוגיות הגמרא**

במשנה (ב ע"א): "המביא גט ממדינת הים – צריך שיאמר בפני נכתב ובפני נחתם".
ובגמרא (שם) איפליגו אמוראי: "רבה אמר, לפי שאין בקיאתן לשמה. רבא אמר, לפי
שאינן עדים מצויין לקיימו". בשיעור זה נדון בשיטת רבה.

הגמרא (ב ע"ב) מקשה על שיטת רבה:

ולרבה, דאמר לפי שאין בקיאתן לשמה, ליבעי תרי, מידי דהוה אכל עדיות
שבתורה!

ולמסקנא מבואר:

רוב בקיאתן הן. ואפילו לר"מ דחייש למיעוטא – סתם ספרי דדייני מיגמר גמירי,
ורבנן הוא דאצרוך, והכא, משום עיגונא אקילו בה רבנן.

וכתב רש"י (ד"ה "ורבנן"), דחיישינן למקרה שימצא הבעל גט כתוב ועומד, כגון שנכתב
לאחד מבני עירו ששמו כשמו ושמה כשמה, ונמלך מלגרש.

לקמן (ג ע"א), הגמרא דנה אליבא דרבה, הסובר שטעם התקנה הוא משום שאין
בקיאתן לשמה, מיהו התנא שמצריך כתיבה וחתימה לשמה.

הגמרא תולה זאת במחלוקת ר"א ור"מ אלו עדים יוצרים את ה"כריתות" – עדי
החתימה או עדי המסירה. ומבארת הגמ' שלכאורה אף אחת מהדעות אינה כשיטת
רבה:

אי רבי מאיר – חתימה בעי, כתיבה לא בעי... אי רבי אלעזר – כתיבה בעי,
חתימה לא בעי...

לאחר מכן הגמ' מנסה לומר, שהתנא הוא ר"מ, ואע"פ שאינו מצריך כתיבה לשמה,
היינו רק מדאורייתא, אך מדרבנן הוא מצריך. הגמ' דוחה זאת מדברי רב נחמן: "והא
אמר רב נחמן, אומר היה ר"מ אפילו מצאו באשפה וחתמו ונתנו לה – כשר!", דהיינו,
שלדעת ר"מ אין צורך בכתיבה לשמה אף מדרבנן.

עד כאן הקדמנו את דברי הגמרא הנזקקים לענייננו.

ב. דעת רש"י באמירת בפ"נ ובפ"נ אליבא דרבה

לדעת רבה, כאשר אדם אומר "בפני נכתב ובפני נחתם" – מניין לנו שנכתב לשמה?

רש"י (ב ע"ב, ד"ה "לפי") מבאר: "אומר השליח בפני נכתב ובפני נחתם, וממילא שיילינן ליה אם נכתב לשמה, והוא אומר – אין".

אמנם, לקמן (ג ע"א, ד"ה "לא גיז") כתב רש"י שתי אפשרויות: א. כפירושו הנ"ל, ששואלים את השליח אם הגט נכתב לשמה. ב. "אי נמי, סתמא (לשמה) קא מסהיד" – כלומר, אף מבלי לשאול אותו, אנו מניחים שמתכוון להעיד על כך.

וצריך ביאור, מדוע רש"י כתב כאן מה שלא כתב לעיל?

ג. שיטת תוס' בביאור דעת רבה

תוספות (ב ע"ב, ד"ה "לפי" הראשון) הקשו על שיטת רבה, מדוע נקט דווקא "לפי שאין בקיאין לשמה", ולא אמר שיש פסולים ובעיות אחרות בגיטין של בני מדינת הים, כגון שאינם בקיאין בדיני 'מחובר' (לקמן כא ע"ב) או 'שינה שמו ושמה' (לקמן לה ע"א) וכדו'?

וכתבו תוס', שאין לומר שרבה נקט כדוגמא גרידא את דין 'לשמה', והוא הדין לשאר הלכות גיטין, שהרי לקמן (ט ע"א-ע"ב) הובאה ברייתא "בשלושה דרכים שוו גיטי נשים לשחרורי עבדים", ואחד מן הדרכים הוא 'מוליך ומביא' – דהיינו, שבשניהם צריך לומר בפנו"נ. ומקשה הגמ' (שם ע"ב) מדוע לא נכתב בברייתא גם ענין זה, שבשניהם צריך לכתוב את הגט לשמה? ואומרת הגמ': "בשלמא לרבה – היינו מוליך ומביא¹, אלא לרבה קשיא?! ותו, בין לרבה בין לרבה הא איכא מחובר?! – ומשמע להדיא, שדין 'מחובר' אינו נכלל בדברי רבה, וכוונתו דווקא לדין 'לשמה' ותו לא?²

לכן מפרש רבנו תם, שבאמת בני מדינת הים בקיאין בכל הלכות גיטין, אלא שאינם מקבלים את דין 'לשמה' בגט. ואמנם בשאר דינים בקיאין. לשיטת ר"ת, כוונת רבה שאינם בקיאין היינו שאינם חוששים לדין זה³. עכת"ד תוס'.

ד. קושיית הפנ"י ורע"א על ראית התוס'

והקשה בפני יהושע, וכן הקשה הגאון רע"א: לכאורה, ראית התוס' מדברי הגמ' לקמן

¹ שב'מוליך ומביא' נכלל דין 'לשמה', שהרי לרבה זהו הטעם של אמירת בפנו"נ.

² משום שאם התכוון אף לשאר הלכות גיטין, מדוע מקשה הגמ' שם מדין 'מחובר' אף לדעת רבה?!

³ והא דאיתא לקמן (ה ע"א) "לאחר שלמדו", לשיטת ר"ת הכוונה היא: לאחר שקיבלו הלכה זו למעשה והתחילו לנהוג כך.

– אינה ראייה, שהרי ניתן להבין שבאמת דין 'מוליך ומביא' הוא גם מטעם 'מחובר', ואעפ"כ הגמ' מקשה שם שהיה למשנה לפרש ששוו גיטי נשים ושחרורי עבדים גם לענין פסול מחובר, כיון שיש מקום לחשוב שאין פסול מחובר בשחרורי עבדים⁴, ושדין 'מוליך ומביא' שהוזכר שם הוא רק מטעם לשמה. וא"כ יוצא שאין הכרח מהגמ' לקמן שדין אמירת בפנו"נ אינו אלא מטעם 'לשמה' בלבד – "ואם כן, לכאורה, אין התחלה לקושיית התוס'!" (לשון רע"א).

יתירה מזו, רע"א מקשה על עצם ההוה אמינא שמעלים התוס' לומר שאמירת בפנו"נ היא גם מטעם פסול מחובר, ולא דוקא משום 'לשמה':

הגמרא (ג ע"א) מקשה: "מאן תנא דבעי כתיבה לשמה ובעי חתימה לשמה", ומוכיחה (ג ע"ב) מדאמר רב נחמן "אומר היה ר"מ אפילו מצאו באשפה וחתמו ונתנו לה – כשר". ובתוס' שם (ד ע"א, ד"ה "וחתמו") כתבו, שיש הבדל בין 'מחובר' ובין 'לשמה': כל מה שהכשיר ר"מ אפילו לכתחילה הוא רק בכה"ג שהגט אינו כתוב לשמה, אך לענין 'מחובר' – לכתחילה אסור לתלוש ולתת את הגט, ורק בדיעבד מגורשת לר"מ⁵.

ולפי דברי תוס' בהוה אמינא, שחלק מאמירת בפנו"נ היא משום 'מחובר', מדוע הגמ' לקמן (ג ע"א) מבארת שלר"מ צ"ל "בפני נכתב" מדרבנן⁶, ואינה מפרשת שאמירת "בפני נכתב" היא מפני שבני מדינת הים אינם בקיאים בדיני 'מחובר', ולכתחילה גם בכתובה שייך פסול מחובר?! אלא ודאי, ש'מחובר' אינו נכלל בדין בפנו"נ, ורק דין 'לשמה' נכלל בזה!

ה. תירוץ של רע"א

מתרץ רע"א: אכן ייתכן שלפי ר"מ צ"ל בפנו"נ בגלל דין 'מחובר', ובאמת הגמ' אינה אומרת שא"א להעמיד כר"מ, וצריך לומר בפנו"נ משום שבמחובר לכתחילה אסור. כל הדיון בסוגיא הוא רק על דין 'לשמה' שאמר רבה, משום שרבה נקט 'לשמה' בדווקא, שרק בדין זה בני מדינת הים אין בקיאים.

וכך היא הלשון בגמ' (ג ע"א): "ולרבה דאמר לפי שאין בקיאים לשמה...". וא"כ הקושיא השניה אינה קשה על שיטת התוס', מכיון שלדעת רבה א"צ לומר שאמירת בפנו"נ

⁴ עיי"ש בדברי רע"א, שביאר מדוע יש סברא לומר שבשחרורי עבדים יש רק דין 'לשמה', אך אין דין 'מחובר'.

⁵ ובטעם החילוק כתבו תוס' בשם ר"ת, שלגבי 'לשמה' אף אם יגיע גט הכתוב שלא לשמה לעדים, לא חיישינן שגם הם יחתמו שלא לשמה (שזה מעכב לר"מ), משום שהם יודעים שצריך שהגט יכתב לשמה, ולא שייך בזה שיגררו אחר הכותב, כי דבר זה תלוי במחשבה. אך במחובר – חיישינן שאם יכתוב במחובר ישכחו ויבואו אף לחתום בעוד הגט מחובר, וזה מעכב. לכן לכתחילה אסור אף לכתוב במחובר.

⁶ הגמ' שם אומרת שכל מה שאומר השליח "בפני נכתב", הוא רק כדי שלא יטעו לחשוב שגם בקיום שטרות מועיל עד אחד כבקיום גט.

לר"מ היא משום מחובר, כי בזה היו בקיאים.

נמצא, שייתכן ובאמת צ"ל בפנו"נ לדעת ר"מ משום דין 'מחובר', ורק מדין 'לשמה' א"צ לומר, משום שלשיטת ר"מ כשר אף לכתחילה כמו שמוכיחה הגמרא.

רע"א מוכיח זאת מדברי התוס' לקמן.

תוספות (ג ע"ב, ד"ה "דתנן") מקשים:

ותימה לר"י, דהכא משמע דלא מיתוקמא מתני' כר"מ משום דר"מ לא בעי כתיבה לשמה, ולקמן (ה ע"ב) תניא בהדיא: "המביא גט ממדינת הים נתנו לה ולא אמר בפ"נ ובפני נחתם – יוציא והולד ממזר, דברי ר"מ". ולרבא ניחא, דבעי 'בפני נכתב' דלא ליתי לאיחלופי... אבל לרבה קשה, דלית ליה טעמא דאיחלופי אף לפי המסקנא דרבה אית ליה דרבא כדפירשונו ! ?

כלומר, לפי מסקנת הגמ' כאן, לר"מ לא צריך לומר בפ"נ ובפ"נ, והרי משמע לקמן בברייתא שאף ר"מ מצריך לומר בפ"נ ובפ"נ ! ?

ומוכרחים אנו לומר שדברי התוס' כן הם דווקא לאחר תירוצם (בדף ב ע"ב) שמה שאמר רבה ש"אין בקיאים לשמה" היינו בדיני 'לשמה' דווקא ולא בשאר הלכות גיטין. דאל"כ, יוכלו לתרץ בפשיטות, שאמנם לר"מ א"צ 'לשמה' בכתיבה, אך בכ"ז צריך לומר בפ"נ ובפ"נ, משום שיש בעיות נוספות, כגון מחובר, הפוסלות גם בכתיבה, ולא דווקא 'לשמה'.

אך כיון שלמסקנא דמילתא כתבו תוס' שבקיאים בדין 'מחובר', וכל אמירת בפנו"נ היא מטעם 'לשמה', לא שייך לתרץ כך, ולכן הניחו התוס' בקושיא.

מעתה, מיושבת גם הקושיא הראשונה, על ראית התוס' מהגמ' לקמן. התוס' הבינו, שהברייתא המובאת שם ("בשלושה דרכים" וכו') היא אליבא דר"מ⁷, ולכן הוכיחו תוס', שאם טעם אמירת בפנו"נ לדעת ר"מ הוא משום 'מחובר' בלבד, לא מובנת קושיית הגמ' שם מ'מחובר' לאחר שהקשתה מ'מוליך ומביא', שהרי כל טעמו של 'מוליך ומביא' הוא משום 'מחובר' ! ? מכאן הוכיחו התוס' שטעם אמירת בפנו"נ הוא אך ורק משום בעיית 'לשמה' (ואכן לר"מ א"צ לומר "בפני נכתב", אלא רק "בפני נחתם", כי לשיטתו אין צורך בכתיבה 'לשמה' אפילו לכתחילה)

וסיים רע"א בזה"ל: "והוא נכון בעזרת ה' יתברך, ואולי חנני ד' לכיון דרך האמת".

⁷ עי' בדברי רע"א שמסביר מדוע יצא להם כך.

ו. ביאור מחלוקת רש"י ותוס'

עתה, נשוב לדברי רש"י בהם פתחנו.

הקשינו לעיל, מדוע הוסיף רש"י וכתב "אי נמי סתמא (לשמה) קמסהיד", ולא הסתפק במה שכתב לעיל "דממילא שיילינן ליה...?"

והנה, מה שכתב רש"י שאנו שואלים את השליח אם הגט נכתב לשמה או לא, הובא בתוס' (ב ע"ב, ד"ה "לפי" הראשון, בסה"ד). והקשו על כך שתי קושיות, וז"ל:

והא דפירש הקונטרס דממילא שיילינן ליה אי הוה לשמה ואמר אין – אין נראה, דלא משתמיט בשום דוכתא (לא מצינו בשום מקום) שיהא צריך לישאל! ועוד, דאם כן לימא "איכא בינייהו אם צריך לישאל"! ? (מדוע לא הובאה נפק"מ נוספת בין רבה לרבא?)

ולכן מפרש ר"י, דסתמא 'לשמה' קמסהיד, וכמו שפירש"י בפירושו השני (לקמן ג ע"א).

ובהבנת הסברא ד'סתמא לשמה קמסהיד' מבאר הר"ן⁸, שכאשר אומרים לשליח שיאמר בפנו"נ, הוא מבין בעצמו שהבעיה היא בדיני 'לשמה', ולכן כאשר אומר בפנו"נ בעצם מעיד בכך שהגט נכתב לשמה.

לפי זה יוצא, שרק כאשר הבעיה היחידה היא 'לשמה' – אזי אמרינן ד'סתמא לשמה קמסהיד', אך אם יש בעיות נוספות במדינת הים – א"א לסמוך על כך שהשליח מעיד שבעיות אלה נפתרו.

וע"פ דברי רע"א דלעיל, מבוארים היטב דברי הראשונים, וכל אחד הולך לשיטתו:

לפי תוס', כבר מתחילה הבינה הגמ' שאין בקיאין לשמה היינו דווקא 'לשמה', אך בשאר הלכות גיטין בקיאין (כמו שהוכיחו תוס' בראש הדיבור), ממילא כשאומרים לשליח לומר בפנו"נ – מסתמא מעיד שהגט נכתב לשמה, כמ"ש ר"י בתוס'.

אך רש"י סובר, שבשלב זה הגמ' מבינה שלרבה הבעיה אינה רק בכך שאינם בקיאים 'לשמה', אלא הוא הדין לשאר הלכות גיטין, וממילא א"א לומר דסתמא לשמה קמסהיד, ולכן הוצרך רש"י לפרש "דממילא שיילינן ליה אי הוה לשמה". ואף שלא מצינו בשום מקום ששואלים אותו – מ"מ הדבר מוכרח בשלב זה⁹.

אך מסקנת הגמ' (ב ע"ב), שמצד הדין א"צ לומר בפנו"נ משום "ד'ספרי דדייני מיגמר

⁸ א ע"ב מדפי הרי"ף, ד"ה "גמ' לפי שאין בקיאין".

⁹ וצ"ל שה"ה לגבי שאר פסולים, ששואלים את השליח והוא מאשר.

גמירי", ורק "רבנן הוא דאצרוך", ופירש רש"י שחוששים שמא ימצא גט ששמו כשמו ושמה כשמה ויגרש בו. וא"כ, רש"י הבין שבשלב זה הגמ' חוזרת בה, ומבינה, שדברי רבה שאין בקיאין לשמה היינו שיש רק בעיית 'לשמה', אך בשאר ההלכות בקיאין (כמסקנת תוס' לעיל), ולכן מעתה מוסיף רש"י את האפשרות שהטעם בתקנת בפנו"נ הוא משום ד'סתמא לשמה קמסהיד'^{10 11}.

ע"פ כל הנ"ל נראה לבאר, מדוע כאשר התוס' מביאים את פירוש רש"י (שיש לשאול את השליח), הם כותבים "והא דפירש הקונטרס...", ולא פתחו בלשון של קושיא חדשה. הטעם לכך הוא, שאין זה ענין חדש, ושני חלקי התוס' קשורים זה בזה. אחר שהחליטו תוס' שהבעייה היא רק 'לשמה' (כפי שהוכיחו מדף ט ע"א), ממילא הקשו, דלפ"ז פירוש רש"י אינו מובן, שהרי אפשר לומר ד'סתמא לשמה קמסהיד', הואיל ואין פסול אחר שיש לחוש לו.

אך רש"י לשיטתו, שבשלב זה הגמ' לא סברה כן¹².

¹⁰ ולפי"ז מיושבת קושיית התוס', דלא מצינו בשום מקום דשיילינן ליה, כי ההבנה שאינם בקיאין אף בשאר הלכות גיטין, נדחית.

¹¹ נמצא, שתוס' הורידו מעל הפרק כבר מתחילה את החשש ל'מחובר' ושאר הלכות גיטין, שהרי מוכח מדף ט' שבזה בני מדינת הים בקיאין, כנ"ל. אך לרש"י, האפשרות שאינם בקיאים אף ב'מחובר' הינה רק לפי ההו"א (עד סוף דף ב ע"ב), ומשם ואילך הגמ' מבארת שהחשש רק בענין 'לשמה', ולכן לשיטתו אין צורך בהוכחה מדף ט'.

¹² ולענין קושיית התוס' "דאם כן לימא איכא בינייהו אם צריך לישאל" י"ל, שמכיון שגם לפי רש"י הבנה זו נדחית, לא ראתה הגמ' לנכון להביא נ"מ זו. (אך עדיין צ"ע, שהרי לקמן (ד ע"ב) נדחו חלק מהנ"מ שנשנו בתחילה, כתוצאה ממסקנת הגמ' דרבה אית ליה דרבא.) ומ"מ נראה ליישב קושיא זו, ע"פ דברי התוס' גופייהו לקמן (ג ע"א, ד"ה "אטו"), שכתבו שם, דלא בעי למינקט (ב'איכא בינייהו שבגמ') אלא הנהו דלמר צריך ולמר לא צריך, ע"ש. וא"כ, מטעם זה הכא נמי לא נקט דאיכא בינייהו אם צריך לישאל (הערת עורך).